

WINDPROOF O SLOVENSKOM NÁRODNOM POVSTANÍ (Hlásenia mjr. Johna Sehmera zo Slovenska)

ZLATICA ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: Windproof on Slovak National Uprising. Reports of Major John Sehmer from Slovakia. *Vojenská história*, 5, 4, 2001, pp.116 – 125, Bratislava.

In the introduction the author describes standpoints and assistance of the Great Britain to the resistance Slovakia and to the Slovak National Uprising. She refers to the fact that original archive sources of this topic are not found in Slovakia. It is possible to lean mainly on English sources preserved in the Department of Documents, Imperial War Museum in London the copies of which are deposited in the State Central Archive in Prague. In the next part the author analyses reports on the situation in Slovakia developed by Maj. John Sehmer, Commander of Intelligence Airborne troops SOE with code name Windproof, to Italian Bari.

Military History. World War II. Slovak National Uprising and British Intelligence Group.

Vedíme diskusie o mnohých problémoch druhej svetovej vojny, vecnosť ktorých podporuje predovšetkým znalosť pôvodného pramenného materiálu. Po roku 1989 sa pre nás otvorili dovtedy neprístupné archívy a doma celé staronové fondy. Tie sa však bohužiaľ po všemožných selekciách, kopírovaníach, návratoch do „pôvodného“ stavu a delimitáciách stali miestami až nezvládnuteľnou masou, pričom úspešnosť štúdia bola (a je) často závislá od kolegov archivárov (a nimi spracovaných inventárov) a náhody. Dnes – desať rokov potom – obsahy archívov využívame väčšinou len tzv. sprostredkovane, t. j., že sa nechávame odkazovať na referencie o dokumente od autora štúdie, ktorý na jeho základe došiel k vlastnému hodnotiacemu záveru (čo je v konečnom dôsledku správne). Často sa však stáva, že výpovedná hodnota dokumentu odporuje induktívnym záverom.

Týka sa to mnohých zásadných tém, medzi ktoré radím aj *problematiku postojov a pomoci Veľkej Británie odboju na Slovensku a Slovenskému národnému povstaniu*. Prikláňam sa preto k mienke, že predovšetkým treba zverejňovať samotné dokumenty, ktoré vytvoria ten najoptimálnejší predpoklad na formovanie nielen nových, ale aj pravde zodpovedajúcich výsledkov.

K problematike postoja a pomoci Veľkej Británie odboju na Slovensku a najmä Slovenskému národnému povstaniu, prispievam poskromne už niekoľko rokov, predovšetkým z akcentu praktickej pôsobnosti Britov a britských spravodajských vojenských služieb na povstaleckom území.¹ Táto časť celku je doma materiálovo odkázaná predovšetkým na reminiscencie odbojárov. Pôvodné archívne pramene sa na Slovensku nenachádzajú. Vo Vojenskom historickom archíve v Trnave a v Archíve Múzea SNP v Banskej Bystrici je iba zlomok kópií (spravidla prepisov depeší povstaleckých vysieláčiek), ktorých originály sú uložené v archívoch Českej republiky: vo Vojenskom historickom archive, v Státním ústredním archive, Archive ministerstva zahraničných vecí, v Archive Ústavu T. G. Masaryka, a tiež v Archive Ministerstva vnú-

¹ŠOLC, J. – ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Vojenská misia Veľkej Británie na Slovensku*. In: *Spojenecké misie*. (Ed.) Z. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ. Banská Bystrica 1990, s. 41 – 70. Z. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, *Postoj britskej SOE k Slovenskému národnému povstaniu*. In: *Vojenské aspekty Slovenského národného povstania*. (Ed.) J. KORČEK. Žilina 1994, s. 132 – 145 a iné štúdie a články.

ra ČR. Tento pramenný materiál odhaľuje však iba československú (zdôrazňujem československú) stránku problematiky. Pochopiteľne o zámeroch a činoch Britov a britských vojakov na Slovensku sa najviac môžeme dozvedieť z anglických prameňov, uložených najmä v Department of Documents Imperial War Museum a tiež Public Record Office v Londýne.¹

V roku 1994 Historický ústav Armády Českej republiky navštívil Sir William Deakin, bývalý príslušník britskej misie, ktorá od mája 1943 pôsobila pri Veliteľstve Narodno Oslobodilačke Vojska (NOV) a Partyzánskih Odrada (PO) Jugoslavije na čele s J. B. Titom, a vtedajší predseda Britského národného komitétu pre dejiny druhej svetovej vojny. Sir Deakin pracovníkom ústavu odovzdal kópie niekoľkých dokumentov, viažucich sa bezprostredne k Slovenskému národnému povstaniu. Všetky originálne dokumenty sú i dnes majetkom Department of Documents, Imperial War Museum v Londýne,² odovzdané kópie boli zaradené do fondu Památnika odboje a po jeho zrušení prešli do Státního ústredného archívu v Prahe.³

Časť dokumentov – *Správa pplk. H. M. Threlfalla, veliteľa Special Forces 139* – operačnej základne Special Operations Executive (ďalej len SOE)⁴ pre zvláštne operácie v strednej Európe so sídlom v talianskom Bari, z rozhovoru s generálom Jánom Golianom 7. októbra 1944, bola už zverejnená.⁵ Druhý celok tvoria správy, autorom ktorých je mjr. John Sehmer, veliteľ spravodajského výsadku SOE s krycím označením Windproof (Odolný vetru) a tretí celok, ktorý vznikol začiatkom osemdesiatych rokov minulého storočia, pozostáva z vyhodnocujúcich správ Sehmerovej misie.

Britská spravodajská skupina Windproof, (ešte stále) mylne označovaná od okamihu vysadenia za vojenskú misiu Veľkej Británie pri Veliteľstve 1. československej armády na Slovensku,⁶ pozostávala zo štyroch dôstojníkov – mjr. Johna Sehmera, por. Andreja Durovecsa (krycie meno Allan Daniels), por. V. S. Zenopiana z Royal Artillery a radistu des. G. T. Dawiesa z Royal Signal Corps. Ich príchod už 21. augusta 1944 pplk. J. Golianovi avizoval z Londýna najskôr náčelník Štábu pre budovanie brannej moci gen. Bedřich Neumann (krycie meno gen. Miroslav) a o šesť dní neskôr prostredníctvom stanice Oto aj československý minister národnej obrany gen. Sergej Ingr. Z obsahu depeše vyplývalo, že Briti majú v úmysle zhodiť do priestoru Oremovho Lazu skupinu dôstojníkov pre Maďarsko, ktorých prílet mal byť oznámený heslom „Jak se daří otci“. Obaja nadriadení sa netajili tým, že majú „zájem na dobrém výsledku této akce.“⁷ Operácia Windproof bola spočiatku podmienená zhodením vysielачky pre spravodajskú skupinu Manganese.⁸ Neskôr však bolo rozhodnuté, že spojovací materiál bude Manganese dopravený práve prostredníctvom Windproof-u.

Veliteľ povstaleckého vojska pplk. Golian s akciou pochopiteľne súhlasil a spolu s mjr. Jaroslavom Krátkym, spravodajským a styčným dôstojníkom čs. MNO pri Veliteľstve 1. čes-

²Kópie sa nachádzajú i v Public Record Office.

³Státní ústřední archiv (ďalej len SÚA) Praha, fond SPB, Přírůstkový seznam Památníku odboje. Dokumentace, č. 202/1994.

⁴SOE – Special Operations Executive, t.j. Veliteľstvo špeciálnych operácií. Pozri podrobne: M. R. D. FOOT, SOE. Brno 1997.

⁵ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Správa pplk. H. M. Threlfalla z rozhovoru s generálom J. Golianom 7. 10. 1944*. Historie a vojenství č. 3/1996, s. 125 – 138.

⁶Z najnovších štúdií porovnaj: IVANIČKOVÁ, E.: *Velká Británie a slovenský odboj*. In: SNP 1944 vstup Slovenska do demokratickej Európy. (Ed.) D. TÓTH, K. KOVÁČIKOVÁ. Banská Bystrica 1999, s.86.

⁷Vojenský historický archiv (ďalej len VHA) Praha, fond Velitelství vojenské zpravodajské služby (ďalej len 37) 37-102-2/244-245. Depeša sa vo forme správy nachádza i v *Archíve Ministerstva obrany* (ďalej len A MO) SR Bratislava, odd. 255/46, fond Radiogramy 1 – 5.

⁸Vojensko-spravodajská skupina čs. MNO Manganese, pozostávajúca z rot. F. Bíroša, čat. ašp. D. Vaňuru a rot. Š. Košinu, bola vysadená pri Veľkých Uherciach v noci z 9. na 10. 6. 1944. Jej prvoradou úlohou bolo nadviazať rádiatelegrafické spojenie medzi spravodajským odborom čs. MNO a vojenským odbojom na Slovensku, čo sa jej po prekonaní počiatkových ťažkostí pomocou stanice Marienka podarilo.

koslovenskej armády na Slovensku, a Júliusom Kirsteuerom, pracovníkom spravodajského oddelenia armády, podnikol patričné opatrenia na prijatie Britov. Spolu s príslušníkmi skupiny Manganese britských spravodajcov očakávali 18. septembra 1944 v ohlásenom priestore. Výsadek sa tu však neuskutočnil. Skupina bola vysadená v ten istý deň po dvadsiatej prvej hodine z Halifaxu B Mk (BS-F) sériové číslo BB 338, ktorý pilotoval ppor. R. W. Carpenter a navigoval por. Stublely, pri Veľkom Poli neďaleko Žarnovice.⁹ „Pri druhom okruhu posádka zhodila na padákoch 12 kontajnerov, obsahujúcich rádiomateriál a 5000 dávok protitetanového séra a napokon pri treťom okruhu zhodila osem balíkov s obsahom 20 000 obväzov.“¹⁰

Veliteľom skupiny bol ustanovený mjr. John Sehmer, narodený 19. apríla 1913 vo Wiggington Lodge, Staffs, v rodine Nemca – Ernesta Sehmera, pochádzajúceho zo Saarbruckenu. Vzdelanie nadobudol v rokoch 1922 – 1928 čiastočne v Nemecku a následne si ho doplnil v Británii. Jeho predvojnové civilné zamestnanie je v spise uvedené jednoducho „riaditeľ“. Sehmer rád športoval a medzi svoje prvoradá záujmy uviedol poľovačku. Bol ženatý s Máriou Elizabeth, rodenou Bates a spolu mali syna. Do britskej armády bol prijatý v januári 1938 a odveleň k 45. Royal Tank Regiment Territorial Army. Neskôr absolvoval vojenské kurzy pre nemecké otázky v Bovingtone a v Cambridge. Dňa 26. januára 1943 bol prijatý k MO4 SOE, konkrétne k B1 Sekcii, ktorá pracovala pre Juhosláviu. Po absolvovaní paravýcvikov bol 19. apríla 1943 (spolu s kpt. Leslie Blackmorom a por. Jovanom Gaitskim) vysadený ako veliteľ operácie Hackthorpe II k mjr. Djuričovi, veliteľovi Príštinskej oblasti NOV PO Juhoslávie. Misii velil až do októbra 1943, kým ho nevystriedal por. S. B. Cope. Sám Juhosláviu opustil 29. mája 1944. Po dovolenke v Káhire, kde sa zdržiaval od 5. do 27. júna 1944, bol odveleň k stredoeurópskej Sekcii SOE B4. V júli 1944 absolvoval ďalšie špeciálne kurzy a bol zaradený do skupiny dôstojníkov, ktorá mala byť v krátkom čase prepravená do Maďarska.¹¹ Prvý termín vzlietnutia zo základne v talianskom Campo Casale bol určený na 14. septembra, ale let sa pre bližšie nešpecifikované dôvody neuskutočnil. Druhý pokus bol však úspešný.

Dňa 19. septembra sa skupina Britov predstavila na Veliteľstve 1. ČSA na Slovensku. Ich príchod hlásil mjr. Krátky do Londýna s tým, že v krátkom čase oznámi aj úlohy, s ktorými na Slovensko prišli.¹² Bezpečný prilet hlásila na taliansku základňu v ten istý deň aj Windproof.¹³ Briti dôvod vyslania svojich dôstojníkov na Slovensko komentovali jednoznačne: „misia bola vyslaná so súhlasom Slovákov, aby sa s ich pomocou infiltrovala do Maďarska“ a „jej úlohou bolo vniknúť na Nemcami okupované územie Maďarska, aby tam podporovala odpor voči Nemcom“.¹⁴ Presun do cieľa svojho určenia začal Windproof uskutočňovať už 20. septembra. Ako prvý prešiel slovensko-maďarskú hranicu koncom t. m. por. A. Durovecs. Jeho spojka – por. V. S. Zenopian – čakala niekoľko dní pri Lučenci na ďalšie pokyny. Durovecsov príchod do Budapešti, kde bol krátko po fašistickom prevrate 15. októbra 1944 zatknutý, bol však jediným úspechom britských spravodajcov pod velením Sehmera na maďarskom území. Nástup vlády Ferenc Szálasiho definitívne pochoval zámer britskej SOE s Windproof-om v Maďarsku.

Zostávajúci príslušníci spravodajskej skupiny Windproof prevelil SOE pravdepodobne až 21. októbra 1944 pod Special Forces 139, ktorému velil pplk. H. M. Threlfall, s oficiálnym poverením pôsobiť pri Veliteľstve 1. ČSA na Slovensku v postavení vojenskej misie Veľkej Británie.¹⁵

⁹VHA Praha, fond 37-91-29/342. Správa stanice Vit. SÚA Praha, fond Prezídium ministerské rady – Londýn, zv. 24, inv. č. 66, kar. 47.

¹⁰Imperial War Museum (ďalej len IWM) Londýn, Department of Documents, fond Trelfall. Správa „Windproof“. Tiež: Archív Múzea SNP (ďalej len A M SNP) Banská Bystrica, fond VII, Letecká pomoc západných spojencov – správa.

¹¹IWM London, Department of Documents, fond Trelfall. Spis „Major John Sehmer MBE“.

¹²SÚA Praha, fond Prezídium ministerské rady – Londýn, zv. 24, inv. č. 66, kar. 47.

¹³IWM Londýn, Department of Documents, fond Trelfall. Správa „Windproof“.

¹⁴Tamže.

¹⁵ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Postoj britskej SOE k Slovenskému národnému povstaniu*, s.142.

Slovenské pomery mjr. Sehmer už poznal, a teda bol teoretický predpoklad, že jeho misia bude úspešná.¹⁶

Mjr. John Sehmer bol bezpochyby výborný britský spravodajca. Jeho prednosťou bola okamžitá orientácia v novom prostredí a rýchle vyhodnocovanie získaných informácií a poznatkov. Sehmer odoslal zo Slovenska vyše 150 správ, ktoré v čase od 19. septembra do 6. decembra 1944 prijímali radisti SOE v Bari.¹⁷ Sústreďoval sa v nich najmä na mapovanie situácie na juhu Slovenska a maďarsko-slovenské problémy,¹⁸ ale podával správy aj o situácii na Slovensku, ktoré sa po 20. októbri stali pre Windproof dominantnými.

Správy mjr. J. Sehmera podávajú nezaujatý pohľad britského spravodajského dôstojníka na všeobecnú situáciu na povstaleckom Slovensku, na stav hlavnej brannej sily – 1. československej armády na Slovensku – a na partizánske hnutie. Prvé dve hlásenia *Všeobecná situácia* a *Armáda* sú zo 6. októbra 1944, tretie *Slovenské partizánske hnutie* je bez presného časového určenia vzniku, predpokladám však, že aj ono sa viaže k začiatku októbra. Publikované správy sú zároveň aj jedinečnými dôkazmi činnosti príslušníkov skupiny Windproof, ktorých osudy sa skončili 24. januára 1945 v Mauthausene, kde boli popravení.¹⁹

I.

1944, 6. október, Slovensko – Správa mjr. J. SEHMERÁ Veliteľstvu Special Forces 399 SOE do Bari o situácii na Slovensku.

VŠEOBECNÁ SITUÁCIA

VLÁDA

Vzhľadom na vojenskú situáciu vládnu moc vykonáva spoločne armáda a národná rada,²⁰ ktorá sídli v Banskej Bystrici. Dr. Beneš a jeho vláda sú jediní, ktorí sú uznaní ako skutočná vláda, národná rada je len poradcom pre bezprostredné problémy, ktoré nastávajú počas vojny a ktoré exilová vláda v Londýne nemôže riešiť. Teba poznamenať, že armáda považuje za najpodstatnejšie 3 hlavné úlohy:

1. očistiť Slovensko od Nemcov
2. oslobodiť protektorát
3. znovu obsadiť územia, ktoré boli zabrané Maďarskom.

V trojuholníku, ktorý drží slovenská armáda, život beží ako obvykle.²¹ Majú svoje vlastné vlaky, vyberajú sa dane, tlačia noviny, atď. Je zaujímavým faktom, že tu v Banskej Bystrici existuje 5 druhov novín rôznych politických zameraní a tieto sú denne vydávané.²²

¹⁶So skupinou postupoval aj Aba Bardichev (krycie meno Robert Willis), príslušník „A“ Force Secret Intelligence Service, židovský dobrovoľník, ktorý bol na letisko Tri Duby dopravený 7. 10. 1944. Bardichev mal rovnako špeciálne poslanie v Maďarsku, ktoré ho spojilo s Windproofom, i keď sám bol príslušníkom skupiny Amsterdam.

¹⁷IWM Londýn, Department of Documents, fond Trelffall. Správa „Windproof“.

¹⁸VHA Praha, fond 37-25-14/483. Správa kpt. J. Krátkého (krycie meno Zdena) o aktivitách mjr. Sehmera.

¹⁹ŠOLC, J. – ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z.: *Spojenecké misie*, s. 53 – 55.

²⁰Správne Slovenská národná rada.

²¹Trojuholníkom bolo myslené územie ohraničené mestami Zvolen – Banská Bystrica – Brezno nad Hronom.

²²Povstaleckú tlač tvorili: *Útok*, tlačový orgán povstaleckých vojenských síl, vydávaný od 1. 9. – 9. 10. 1944, *Bojovník*, noviny Veliteľstva 1. čs. armády na Slovensku, vychádzal od 6. 9. – 25. 10. 1944, *Pravda*, denník Komunistickej strany Slovenska, vychádzala od 9. 9. – 5. 10. 1944, *Čas*, tlačový orgán Demokratickej strany, kolportovaný od 17. 9. – 25. 10. 1944, *Národné noviny*, denník združujúci názory demokratického bloku, zverejňované od 8. 9. – 24. 10. 1944. Súčasne cez Povstanie vychádzali i ďalšie noviny a časopisy: *Nové slovo*, *Hlas ľudu*, *Partizán*, *Hlas národa* a iné.

Z doterajších pozorovaní usudzujem, že dedinčania i vojaci sa dívajú na otca Tisu²³ ako na nedobrovoľného kolaboranta; v skutočnosti jeho fotografie doposiaľ môžeme vidieť na domoch a školách; zatiaľ čo vyšší dôstojníci ho považujú za zradcu.

VŠEOBECNÉ PODMIENKY

V oblasti obsadenej slovenským vojskom je zrejmé, že vojna tu mala pomerne malý vplyv. Okrem toho, že je nedostatok kože, dobrých látok na oblečenie a benzínu, nedostatok čaju, kávy a čokolády. Inak je všetkého dostatok. Strava je výborná, pivo – svetlé aj tmavé – je dobré a je ho nadbytok. Je tu dost' potravín pre prípad obliehania, pokiaľ nepadne Zvolen. Oficiálny kurz dolára je 40 korún. Kilo chleba stojí 2,80 korún a robotník v továrni si zarobí asi 1 700 korún za mesiac.

Našťastie pre armádu takmer všetok ťažký cestný transport bol premenený na drevoplynový pohon, takže napriek nedostatku benzínu, nutné zásobovanie môže byť udržiavané. Všetky súkromné autá boli rekvirované.

Podľa správ sa Nemci dopúšťajú v okupovaných oblastiach Slovenska obvyklých zverstiev, strieľajú ženy a deti z tankov a údajne spustili z lietadiel týfusové ampule na Vrútky.²⁴ Veľa prípadov je hospitalizovaných v miestnej nemocnici a očakáva sa správa od lekárskeho úradu. Údajne všetky továrne sú podmíňované a pri ústupe Nemcov budú vyhodené do povetria.

Gen. Golian upozorňuje, že si treba uvedomiť, že Československá armáda, ktorej velí, kontroluje celú oblasť a že v krajine nevládnú skupiny banditov. Je to skutočne pravda.

Imperial War Museum Londýn, Department of Documents, Fund Trelfall, FO 371/38943/65294/81. Originál.

Státní ústřední archiv Praha, fond SPB, Přírůstkový seznam Památníku odboje. Dokumentace, č. 202/1994. Kópia, strojopis.

II.

1944, 6. október, Slovensko – Správa mjr. J. SEHNERA Veliteľstvu Special Forces 399 SOE do Bari o hlavnej vojenskej sile na Slovensku.

ARMÁDA

Pravidelné útvary, bojujúce v tejto oblasti, nie sú výkvetom slovenskej armády. V skutočnosti ide väčšinou o záložníkov, kádre vojenských škôl a vojakov posádok, ktorí nikdy aktívne neslúžili. Práve preto je možné, že budú nerozhodní pred nemeckým tankom alebo obrneným autom. Vojaci majú zúfalý nedostatok ťažkých zbraní, zvlášť protitankových diel.

²³ThDr. Jozef Tiso, v rokoch 1939 – 1945 prezident Slovenskej republiky.

²⁴V tomto duchu informovala stanica Vít Londýn už 5. septembra 1944. Tieto domnienky sa však nepotvrdili. Porovnaj: VHA Praha, fond 37-91-29/282, 37-25-14/326.

Najlepšími útvarmi, čo sa týka výzbroje a bojových schopností, boli dve divízie, ktoré boli odrezané vo východných Beskydách²⁵ a útvary v severnom Taliansku.²⁶

K týmto vyššie uvedeným útvarom možno pripočítať množstvo dôležitých posádok, zvlášť v Bratislave, ktoré boli pre čs. armádu stratené.²⁷ Pre zradu jedného z generálov Nemci boli schopní odzbrojiť tieto útvary a poslať ich na práce do Nemecka.²⁸

Sila a dispozícia týchto útvarov čs. armády už boli udané.

Majú jednu delostreleckú batériu so štyrmi delami 88 mm, ďalších asi 12 batérií s horskými delami rôznych kalibrov a jednu batériu protiletadlových diel Bofors, ktorá je rozmiestnená na rôznych zraniteľných miestach, ale nábojov je veľký nedostatok.

Dvadsaťštyri ruských stíhačiek, ďalej jeden Messerschmidt a niekoľko zastaralých výzvedných dvojplôšnikov, operuje z letiska Tri Duby, ale v súčasnosti pre nedostatok benzínu nemôžu byť použité.²⁹ Piloti sú vo všetkých prípadoch Slováci.³⁰

Aktívne činných je asi 12 československých ľahkých tankov, rok výroby pred r. 1939. Tri pancierové vlaky boli vyrobené z vyradených tankov, na ktorých sú kanóny kalibru 3,7 cm a ťažké guľomety a vždy jedna húfnica kalibru 7,5 cm na každom vlaku. Vagóny i lokomotívy sú zabezpečené dvomi ocelovými pancierovými stenami s hrúbkou 15 mm, 5 palcová³¹ mezera je vyplnená kameňmi, a to všetko je pokryté kladami dreva s hrúbkou 5 palcov.³²

Oddelenie propagandy rozhadzuje letáky za nemeckými líniami (pokiaľ je benzín pre lietadlá) a zaznamenalo niekoľko miestnych úspechov (napr. 160 dezertérov za jeden deň). Rozhlasová stanica taktiež operuje na rôznych frontoch pod rumunským poručikom.

Oblasť držaná k tomuto dátumu (4. až 10. október) sa výborne hodí na obranu. Na oboch frontoch bezprostredné prístupy k centru povstania (Banská Bystrica) vedú len úzkymi údoliami, kde sú narýchlo vybudované dostatočné obranné pozície. Za týmito pozíciami sa vyvíja horúčkovitá činnosť, ktorej cieľom je vybudovanie tretej a štvrtej obrannej línie. Na tento účel sa požívajú nemeckí civilisti z oblasti Handlovej. Najnebezpečnejšia oblasť v súčasnosti je juhovýchodný sektor, kde sa Nemci pokúšajú preraziť pri Svätom Kríži.³³ Keby sa im to podarilo, dôsledky by boli katastrofálne, pretože údolie sa pri Zvolene veľmi rozširuje a v krátkom čase by sa Nemci zmocnili zostávajúceho letiska Tri Duby a aj samotnej Banskej Bystrice. V prípade, keby sa tak stalo, vznikla by kritická situácia v zásobovaní potravinami, pretože čs. armáda bude odrezaná od hlavnej zásobovacej oblasti na juh od Zvolena.

²⁵Správne vo východných Karpatoch. Išlo o dve východoslovenské divízie (známe aj ako východoslovenská armáda, poľná armáda, Malárova armáda a pod.), ktoré sa do 100 km dlhého úseku Karpát presúvali od 3. 5. 1944 na obranu proti Sovietskej armáde a od augusta 1944 boli začlenené do skupiny armád Severná Ukrajina. Pred Povstaním divízie mali 38 000 až 45 000 mužov, ich výzbroj tvorilo asi 219 diel rôznych kalibrov, 91 mínometov, 1543 ťažkých a ľahkých guľometov, 15 871 pušiek, 130 samopalov, 6 558 pištoľí, 30 tankov čs. výroby LT-38 a nemeckej výroby Pz-III, 20 samohybných diel Pz-III a 42 lietadiel. Divízie disponovali aj značným počtom dopravných prostriedkov (202 osobných, 505 nákladných a 63 špeciálnych automobilov, atď.) a mali aj 6 000 koní. Vo vojenskom pláne SNP mali obe divízie kľúčovú úlohu – otvoriť karpatské priesmyky Sovietskej armáde a tak zabezpečiť jej rýchly prienik do vnútrozemia Slovenska. Tieto zámery povstalcov prekazila nemecká odzbrojovacia akcia „Kartoffelernte“.

²⁶V severnom Taliansku sa od novembra 1943 nachádzala 2. technická divízia slovenskej armády, pretvorená zo Zaisťovacej divízie (dislokovanej od júla 1941 do septembra 1943 v oblasti Minska).

²⁷Rozumej 1. československú armádu na Slovensku.

²⁸Mjr. J. Sehmer mal na mysli generála Ferdinanda Čatloša, od 14. 3. 1939 do 30.8.1944 ministra národnej obrany slovenského štátu.

²⁹Aktívnu leteckú činnosť vykonávali príslušníci 1. čs. stíhacieho leteckého pluku v ZSSR, ktorí nad povstaleckým územím operovali s 22 stíhačkami Lavočkin (La-5 FN) od 18. 9.1944.

³⁰Tento údaj nie je pravdivý. Z 22 príslušníkov 1. čs. stíhacieho leteckého pluku 19 bolo českej národnosti.

³¹T. j. 12,5 cm.

³²Jednalo sa o improvizované pancierové vlaky Štefánik, Hurban a Masaryk, ktoré boli postavené v Železničných dielnach vo Zvolene.

³³Dnes Žiar nad Hronom.

Generál Golian velí všetkým slovenským vojakom v tejto oblasti a v súčasnosti pod neho spadá tiež miniatúrne ministerstvo,³⁴ umiestnené v starých kanceláriách vojenskej správy v Banskej Bystrici.

Príchod čs. brigády z Ruska³⁵ sa očakáva každým dňom; asi 350 mužov s tromi dôstojníkmi z Veľkej Británie dorazili pred týždňom. Generál Viest príde s ňou a bude vrchným veliteľom všetkých čs. vojsk na Slovensku a v Rusku.³⁶

Generál Golian bude pod ním veliť všetkým útvarom, ktoré sú v súčasnosti pod jeho velením v tejto oblasti.³⁷ Vládne tu pocit, podľa môjho názoru oprávnený, že schopnosť udržať túto oblasť neporušenú, závisí od rýchleho príchodu týchto dobre vycvičených a vyzbrojených jednotiek. Možnosť, že by tieto jednotky neprišli, vyvoláva u mnohých dôstojníkov nepríjemnú paralelu s Varšavou.

Ako som naznačil v mojich depešiach, okrem nedostatku ťažkých zbraní je veľký nedostatok pušiek, ľahkých guľometov, samopalov, protitankových pušiek. Existuje veľký počet nezbrojených mužov, ktorí boli mobilizovaní,³⁸ ale zdá sa, že žiadne zásoby sa nedajú očakávať od Rusov a všeobecne sa veľmi dúfa, že Briti tieto zásoby pošlú. Je tu nejaká nádej?

Našťastie väčšina ťažkých nákladných vozov bola rovnako prestavaná na drevoplynový pohon a železnice v tejto malej pevnosti ešte fungujú, takže nutné vojenské zásobovanie a služby sú v prevádzke.

Vzťahy medzi armádou a partizánmi nie sú bohužiaľ najlepšie. Napríklad: bývalého slovenského ministra obrany,³⁹ ktorý dobre vedel o podzemnom hnutí v armáde, organizovanom mužmi ako kpt. Krátký,⁴⁰ a schvaľoval toto hnutie, „...zatkli partizáni a títo ho napriek veľkému rozhorčeniu slovenskej armády poslali na hlavné partizánske velenie do Kyjeva.“⁴¹ Ďalší príklad: partizáni odmietajú vracať armádnym dezertérom k ich útvarom. Ďalší: partizáni sa veľmi zdráhajú poslúchať rozkazy regulárnych dôstojníkov aj v prípade, keď to nariadila par-

³⁴Mjr. J. Sehmer použil anglický termín „War Office“. V skutočnosti išlo o Veliteľstvo 1. čs. armády na Slovensku, najvyšší veliteľský a štábný orgán povstaleckej armády, ktorý bol podriadený prezidentovi dr. E. Benešovi, Ministerstvu národnej obrany čs. vlády v Londýne a Slovenskej národnej rade (SNR). Veliteľstvo sídlilo až do 27. 10. 1944 v Banskej Bystrici, v budove bývalého veliteľstva pozemného vojska na ľavom brehu Hrona. Veliteľ povstaleckej armády bol súčasne aj predsedom Rady na obranu Slovenska, orgánu SNR pre vedenie a zabezpečovanie ozbrojeného boja, rozhodnutia ktorej boli záväzné pre všetky ozbrojené zložky a ich veliteľstvá, nie však pre civilnú správu.

³⁵Rozumej 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR, ktorá sa na Slovensko letecky presúvala od 25. 9. do 15. 10. 1944.

³⁶Generál Rudolf Viest priletel na povstalecké Slovensko s časťou 2. čs. paradesantnej brigády 6. 10. 1944 a o deň neskôr sa stal hlavným veliteľom 1. čs. armády na Slovensku (a tým i hlavným veliteľom čs. brannej moci na Slovensku), ktorej velil do 28. 10. 1944. Súčasne sa stal predsedom Rady na obranu Slovenska, operatívno-koordinačného orgánu Slovenskej národnej rady.

³⁷Generál Ján Golian bol od 7. 10. 1944 zástupcom hlavného veliteľa 1. čs. armády na Slovensku.

³⁸Druhá (a posledná) mobilizácia (záloh do 40 rokov) bola vyhlásená 26.9.1944, čím sa (spolu s nástupom brancov) dosiahol počet 60 000 príslušníkov 1. čs. armády na Slovensku, avšak z povolaných 13 tisíc mužov iba jedna tretina mohla byť vyzbrojená.

³⁹Generál Ferdinand Čatloš.

⁴⁰Kpt. Jaroslav Krátký (krycie mená Zdena, Zdenka, Ing. Brückner) bol počas SNP spravodajským a styčným dôstojníkom čs. MNO pri 1. čs. armáde na Slovensku.

⁴¹Gen. F. Čatloš sa 2. 9. 1944 osobne dal k dispozícii gen. J. Golianovi, ktorý však sám o jeho osude už nemohol rozhodnúť. Najradikálnejšie sa proti Čatlošovi vyslovovali komunistickí členovia SNR. Napr. JUDr. G. Husák požadoval jeho odsúdenie na smrť. Hlavným dôvodom tohto postoja bol jednak Čatlošov rozhlasový prejav 29. 8. 1944, v ktorom nepodporil Povstanie, čím paralyzoval mnohých vojakov slovenskej armády, a jednak osobné, majetkové spory. F. Čatloš po odmietnutí svojich služieb, vystupoval dobrovoľne ako civilná osoba pod ochranou armády. O jeho osobu, ako prominenta, sa zaujímala aj sovietska vojenská misia a osobne tiež kpt. A. S. Jegorov, oficiálne veliteľ organizátorskej partizánskej skupiny (neskôr 1. čs. partizánskej brigády J. V. Stalina), ktorá prednostne monitorovala príslušníkov slovenskej armády, ale aj príslušníkov povstaleckej armády a osobitne dôstojníkov čs. armády, ktorí prišli do Povstania zo Západu. F. Čatloša 13. 9. 1944 letecky dopravili do Kyjeva, neskôr do Moskvy, kde bol internovaný. Po skončení vojny ho Národný súd v Bratislave odsúdil na 5 rokov väzenia.

tizánska misia⁴², pripojená k hlavnému veleniu. A ďalší: kým armádni dôstojníci prísne zodpovedajú za dodržiavanie dobrej disciplíny a zamedzujú vo svojich jednotkách rabovaniu, partizáni majú vo zvyku vziať si čokoľvek, čo sa im hodí, pod hrozbou zbraní a nikto sa neodváža ich zastaviť.

Ďalšie poznámky k vzťahu medzi armádou a partizánmi pozri časti Partizáni. Len podotýkam, že sa veľmi obávam, že tieto nezhody môžu viesť k ďalším vážnym problémom, keď budú, ako teraz, tieto dve armády nasadené spoločne na rovnakých frontoch. Našťastie sa armáda snaží poslať partizánov za nemecké línie, kde bezpochyby budú v mnohom užitočnejší. Aby sa to dosiahlo, treba požiadať Moskvu, aby prinútila hlavné velenie partizánov v Kyjeve⁴³ vydať príslušné rozkazy vlastnej misii na tomto veliteľstve.

6. október 1944

Imperial War Museum Londýn, Department of Documents, Fund Trelfall, FO 371/38943/65294/79-80. Originál.

Státní ústřední archiv Praha, fond SPB, Přírůstkový seznam Památníku odboje. Dokumentace, č. 202/1994. Kópia, strojopis.

III.

1944, október, ^{43a} Slovensko – Správa mjr. J. SEHMERA Veliteľstvu Special Forces 399 SOE do Bari o partizánoch na Slovensku.

SLOVENSKÉ PARTIZÁNSKE HNUTIE

Podnet k vzniku partizánskeho hnutia na Slovensku prišiel z Ruska, ktoré ho organizovalo a asistovalo mu.

Pomerne početná skupina dezertérov slovenských divízií v Rusku bola vycvičená v ruskej partizánskej škole a spoločne s ruskými dôstojníkmi bola vysadená v rôznych častiach Slovenska,⁴⁴ kde mala za úlohu zorganizovať partizánske oddiely z roľníkov, robotníkov, slovenských zbehov, ale aj dezertérov iných národností nemeckej armády. Stojí za zmienku, že

⁴²Rozumej Hlavným štábom partizánskych oddielov na Slovensku (dňa 29. 10. 1944 pretvorený na Hlavný štáb partizánskeho hnutia – HŠPH – v Československu), v ktorom od konca septembra 1944 pôsobil pplk. Alexej Nikitič Asmolov, príslušník Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia (UŠPH) v Kyjeve.

⁴³Rozumej UŠPH v Kyjeve.

^{43a} Presný dátum nie je vyznačený, ale – vychádzajúc z textu dokumentu II. – predpokladám, že aj táto správa bola vyslaná 6. októbra 1944 alebo v nasledujúci deň.

⁴⁴Vláda slovenského štátu vyslala po boku nemeckých jednotiek do boja proti ZSSR dve vojenské zoskupenia, ktoré tu operovali najdlhšie ako Rýchla a Zaisťovacia divízia (resp. 1. a 2. technická divízia). Už v priebehu roku 1942, ale najmä v druhej polovici roku 1943, došlo k dobrovoľným útekom slovenských vojakov aj dôstojníkov na sovietsku stranu. Väčšina z nich tvorila základ 2. čs. paradesantnej brigády v ZSSR (najmä skupina takmer 3 000 dezertérov, ktorí prešli na stranu Červenej armády 30. 10. 1943 pri Melitopole). Niekoľko desiatok slovenských vojakov bolo vybraných na žiadosť politických predstaviteľov Komunistickej strany Československa do špeciálnych partizánskych škôl (v Obarove pri Rovne a Sviatošine pri Kyjeve) a kurzov Ukrajinského štábu partizánskeho hnutia (UŠPH), orgánu ÚV Komunistickej strany Ukrajiny pre riadenie partizánskeho hnutia. V oboch školách bolo pripravených vyše 150 partizánskych organizátorov slovenskej aj českej národnosti. Časť z nich bola v rámci organizátorských, spravodajských a teroristických skupín od konca júla do novembra 1944 vysadená na Slovensko.

v priebehu posledných dvoch rokov, počas ktorých tento proces prebiehal, boli verní dôstojníci slovenskej armády v neprestajnom kontakte s partizánmi a snažili sa im čo najviac pomáhať. Jednou z príčin rozladenia v armáde je, že ruskí dôstojníci, vyslaní zorganizovať tieto skupiny, boli do svojho odchodu na Slovensko len prostými vojakmi. Stretol som niekoľkých z nich a mám pocit, že keby boli cvičení pre danú situáciu, tak by určite svoje schopnosti preukázali.

Sila a jej rozvrhnutie je vo vašich rukách.

Všetkým partizánskym skupinám na Slovensku velí ruský podplukovník, ktorý podlieha priamo veleniu UŠPH v Kyjeve.⁴⁵ V rovnakom čase sa jedna partizánska misia na čele s plukovníkom vnútra ako styčným dôstojníkom⁴⁶ pripojila k veliteľstvu generála Goliana. Teoreticky táto misia nemala vybavovať len všetky personálne náležitosti, ale tiež prijímať rôzne úlohy pridelené partizánom a odovzdávať ich veliteľom v teréne. Bohužiaľ, zlá disciplína ruských i slovenských partizánskych dôstojníkov zapríčinila odklad množstva žiadostí, ktoré bolo možné neskôr len ťažko splniť.

Partizáni trpeli obvyklými chybami nepravidielných, zle vycvičených jednotiek. Žiadna kontrola zbraní, nechť k odvretému útoku, neschopnosť pracovať podľa plánu alebo rozkazu a intenzívna túžba vyhnúť sa delostrelectvu. Armádni dôstojníci ich pre tieto výhovorky mali sklon zosmiešňovať, ale nazdávam sa, že treba podotknúť, že v danej chvíli bol veľký počet partizánskych oddielov nasadených nesprávne. Boli postavené do línií spolu s radovými vojakmi a mali rozkaz držať sa ich. Na takéto akcie sú však nevhodní a mali by ich poslať, ak je to možné, za nemecké línie. Včera som hovoril s ruským kapitánom z bojov pri Svätom Kríži.⁴⁷ Celkom otvorene mi povedal, že bol zaradený k partizánom na Ukrajine, kde viedol do útoku proti Nemcom jednotku jazdy, pritom však nemal žiadne znalosti z defenzívnej stratégie, ani o tom, čo robiť v prípade porážky.

Armáda od začiatku videla zbytočnosť nasadenia partizánov do týchto situácií a keď dorazila československá brigáda⁴⁸, dúfala, že ich pošle na západné Slovensko alebo na Moravu.

Partizáni, a je mi ľúto, že to musím povedať, sa chovajú veľmi zle, napaľujú sa ako „kohúty“, vytáňujú sa so zbraňami a bombami, aj keď zatiaľ neurobili nič, čo by ich oprávňovalo k tejto pýche. Ľudia tu a v okolí sa skutočne boja ich výstrelkov a sú vždy

veľmi potešení, keď odchádzajú. Malo by sa však zaznamenať aj to, že len skutočne malá časť z nich sa správa hrubo, ale táto tendencia sa rýchle šíri. Jedného dňa zneškodnili skupinu 150 nemeckých civilistov, miestnych sedliakov, ktorí pracovali v obrannej línii. Je veľmi obtiažne získať o tom podrobné informácie, hovorí sa, že to bola skupina Slovákov, ktorí boli zastrelení. Tak či onak, armáda sa k incidentu prihlásila, zatkla mužov, ktorí strieľali a na mieste ich popravila.

Veliteľ partizánov je komunistický člen Národnej rady M. Smítky.⁴⁹ Zatiaľ čo velitelia a komisári rôznych partizánskych skupín boli horlivými komunistami, väčšina radových partizánov

⁴⁵Na žiadosť členov KSČ v Moskve z 18. 9. 1944 bol UŠPH vyslaný 28. 9. 1944 na povstalecké Slovensko oficiálne ako vojenský poradca pplk. Alexej Nikitič Asmolov, ktorý bol neskôr ustanovený za prvého zástupcu veliteľa Hlavného štábu partizánskych oddielov na Slovensku. Od konca októbra 1944 zastával funkciu veliteľa HŠPH v Československu.

⁴⁶Už 6. 9. 1944 priletela na letisko Tri Duby štvorčlenná spravodajská skupina I. ukrajinského frontu v čele s mjr. Ivanom Ivanovičom Skripkom (krycie meno Studinskij), ktorá sa už v ten deň hlásila na Veliteľstve 1. čs. armády na Slovensku. Skupina – označovaná za oficiálnu sovietsku misiu pri povstaleckej armáde – sa postupne rozrástla na deväť príslušníkov, ktorí celkom jednoznačne plnili predovšetkým spojovacie, spravodajské a politické úlohy.

⁴⁷Dnes Žiar nad Hronom. Hlavné obranné boje pri Svätom Kríži, ako aj v samotnom meste, sa odohrali od konca septembra do 5. októbra 1944.

⁴⁸2. čs. paradesantná brigáda v ZSSR.

⁴⁹Ide pravdepodobne o skomoleninu mena Karol Šmidke, ktorý bol predsedom Slovenskej národnej rady za Komunistickú stranu Slovenska a súčasne aj veliteľom Hlavného štábu partizánskych oddielov na Slovensku.

nov komunistami neboli. Majú však veľký vzor v Rusoch a veľmi obdivujú Červenú armádu, nenávidia Nemcov, ale v podstate sú len prostými ľuďmi, ktorým chýba výrazné politické cítenie. Doposiaľ sú všetky skupiny partizánov a tiež ich ruských dôstojníkov, vždy potešení, keď vidia spoluprácu medzi britskými a americkými dôstojníkmi.

V skutočnosti je v armáde inteligencia a roľníkov veľmi málo komunistov. A keď áno, skôr chovanie partizánov dokazuje prítomnosť vyššie uvedených ľudí, ktorí si pohrávali s myšlienkami komunizmu, vedomí si výhod, ktoré mali v starej Československej republike, a tiež je tu badať rastúcu túžbu, aby západné demokracie zasiahli do osudu Slovenska.

Otázkou je: Bude armáda schopná udržať svoju prevahu nad partizánskymi jednotkami? Pretože Rusi majú misiu akreditovanú pri Československej armáde⁵⁰ aj u partizánov, dá sa predpokladať, že nepodporia jedného na úkor druhého. Na druhej strane, keby celá tato oblasť padla a Československá armáda sa stiahla do lesov, čo považujem za celkom pravdepodobné, nemám pochybnosti o tom, že by partizáni mali omnoho väčší vplyv.

Imperial War Museum Londýn, Department of Documents, Fund Trelfall, FO 371/38943/67375/133 – 134. Originál.

Státní ústřední archiv Praha, fond SPB, Přírůstkový seznam Památníku odboje. Dokumentace, č. 202/1994. Kópia, strojopis.

⁵⁰Rozumej 1. čs. armáde na Slovensku.